

Kiss Emőke

A bözödi Móka Eszter mesemondó és meséi

Bevezetés

Bözödi György folklorisztikai tevékenységének legnagyobb része Bágyi János mesemondóhoz kapcsolható. Ahhoz viszont, hogy a bözödi mesemondás kérdését a teljesség igényével kezeljük, nem hagyhatók figyelmen kívül Móka Eszter meséi sem, akinek nemcsak életéről, mesemondásának körülményeiről, alkotói és emberi mivoltáról nem tudunk, de még a neve is sokak számára ismeretlen. Tizennégy írásban rögzített, ám kiadatlan meséjét csak Bözödi György kézírathagyatéka őrzi. Kutatásom kiindulópontját ezért az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári kézírattárában talált Móka Eszter-mesék jelentették.¹ Ugyanakkor, a jelen kutatást megelőző bözödi gyűjtéseimben is többször előkerült Móka Eszter neve. Látva, hogy akadnak adatközlők, akik Bágyi mellett szívesen felemlégetik őt is, úgy gondoltam, hogy ez újabb vizsgálódások irányába nyithat utat: az alkotói biográfia, illetve a mesélés kontextusának körvonalazása felé.

Jelen tanulmány célja tehát Bözödi György folklorisztikai tevékenységeinek felvázolása, Móka Eszter meséinek közzététele, tipologizálása, valamint a mesemondónő életéről összegyűjtött adatokra való összpontosítás, az alkotó egyéniség sorsának megfigyelése, az egyéniségkutató módszer alkalmazása.²

Fontosabb adatközlőim³: Gyórfi Mihály, Móka Eszter Szovátán élő nevelt fia, Marosi Domokos, 2009-ben a legidősebb férfi a faluban, Be-

¹ Bözödi György Kézírathagyatéka (BH), Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára, Kolozsvár. IV. Bözödi György kéziratái: 69. Mesegyűjtés és feldolgozás (Bágyi János és Móka Eszter meséi), A katalógus internetes változatát ld.: Bogdándi Zsolt: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=356>.

² Jelen tanulmány folytatása Bözödi György bözödi mesegyűjtése bemutatásának. Előzmény: Kiss E. 2015.

³ Az interjúk szövegét lásd Kiss E. 2011: 48–58.

rei Juliánna, 2011-ben a legidősebb asszony a faluban, Vas Mózes, Móka Eszter szomszédja, valamint Vas Ibolya és Koncz Ágnes, akinek a legnagyobb köszönettel tartozom segítségéért. Az idős adatközlők személyesen is ismerték a mesemondót, a fiatalabbak viszont az idősek elbeszéléseiből, csupán közvetten.⁴

Indokoltan tartottam az anyakönyvek számbavételét is, viszont a Móka Eszter korából származó összes dokumentum a második világháború során megsemmisült⁵, ezért nem állt módomban azok vizsgálata. Fényképek sem maradtak fenn az ismerősök tulajdonában. Sajnálatos, hogy Móka Eszter könyvei, személyes tárgyai is közvetlenül halála után eltűntek, ismeretlen okok miatt.

Bözödi György a folklorisztikában

Móka Eszter és Bágyi János meséinek gyűjtője az 1913 és 1989 között élt Bözödi György, akinek jelentős folklorisztikai tevékenysége már fiatalon elkezdődik. „A történész, az író s a népe iránt felelős társadalomkutató erényei találkoznak szerencsésen Bözödiben” (Gáll E. 1969: 358).

Elősorban szépirodalmi, publicisztikai íróként és szociográfus-történészként tartjuk számon. Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* munkatársa, a marosvásárhelyi *Székely Szó* felelős szerkesztője. 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. 1942–44-ben a *Termés* szerkesztője, 1945 után az 1848–49-es Történelmi Ereklve Múzeum őre, majd Marosvásárhelyen akadémiai munkatárs. Történészként a népi lázadások, az 1848–49-es forradalom eseményei foglalkoztatták. Fontosabb munkái: *Székely bánja* (1938), *Romlás I–II.* (1940), *Repedt csupor* (1944), *Erdély szabadságharca* (1945), *Hazafelé* (1958), *Nap és árnyék* (1979)⁶.

Ezeket a munkákat mélyreható adatgyűjtő utazás előzte meg, mintegy ötven falut és kisvárost járt be a hiteles helyszínrajzok érdekében. Történészként a székelység és az erdélyi múlt szenvedélyes kutatója, szépiro-

⁴ Gyórfi Mihály 1942 (születés éve)/2011 (a beszélgetés éve), Marosi Domokos 1919/2009, Berei Juliánna 1910/2011, Vas Mózes 1930/2011, Vas Ibolya 1966/2009, Koncz Ágnes 1929/2011.

⁵ Fazakas Lajos Levente bözödi unitárius lelkész szíves közlése.

⁶ Ld. Katona Szabó I. 1981: 230.

dalmi alkotásainak témáit is többnyire a székely falvak világából meríti, és mindkét irányt a hitelességre törekvés hatja át, a népélet realista ábrázolása jellemzi. Szerteágazó érdeklődése mögött ott lappang az egységes cél: felszínre hozni a népi értékeket – és ez már a folklórkutatás irányába való elmozdulását is indokolja.

Motivációjában szerepe lehet emellett a hivatásos néprajzkutató kortársak bátorításának is, akik sokszor biztatták a költőket, írókat a népi alkotások gyűjtésére, népszerűsítésére, feldolgozására (Faragó J. 1959: 762). Saját szavaival így vall néprajzi érdeklődésének kezdetéről: „Már a Lajthával való ismeretségem [ti. 1941] előtt is érdekelt a folklór. Szülőfalumban, az udvarhelyszéki Bözödön több népmesét, népdalt jegyeztem le” (Pávai I. 1992: 138).

A Bartók és Kodály nyomdokain járó Lajtha László 1941 nyarán több napot töltött Bözödön, és fonográfjával sok dalt rögzített. „Azért fordult hozzám, mert tudta, hogy én jól ismerem a bözödieket. Ismeretlenül hiába megy gyűjteni az ember, ehhez olyan kell, akiben megbíznak az adatközlők” (Pávai I. 1992: 138). Ez év őszén ő kísérte Budapestre a négy bözödi népi énekest, hogy a Néprajzi Múzeum munkatársai gramofonlemezre rögzíthessék dalaikat, feljegyezhessek életrajzi adataikat. Az író annak idején az eseményről Énekelnek a bözödi székelyek című cikkében rögtön beszámolt a kolozsvári *Ellenzék* hasábjain (Bözödi Gy. 1998: 249–254).

Nemcsak Lajtha barátja és hűséges útítársa székelyföldi barangolásai során, hanem Móricz Zsigmondnak is, akit többek között az *Erdély-trilógia* megírása sarkallt arra, hogy erdélyi utazásokat tegyen. Bözödi sokszor hívta magához és vendégelte meg szülőházában író társait, barátait, és ilyenkor a mesemondó Bágyi János is hivatalos volt nála, hiszen mesével a vendégek szórakoztatásáról gondoskodott.⁷

1942-ben megjelent első mesegyűjteménye *A tréfás farkas*, mely Bágyi János meséit tartalmazza Gy. Szabó Béla illusztrációival ellátva (Bözödi Gy. 1942). E kiadást több meseközlés is megelőzi, Bözödi gyakran publikálja egyenként is a meséket a *Székely Szó* hasábjain, és más folyóiratban, összesen 30 mesét jelentet meg, ugyanakkor megszokott volt tőle az is, hogy cikkeiben ismerteti az aktuális néprajzi gyűjtések eredményeit is.

⁷ A bözödi Marosi Domokos utólagos közlése. Ld. Kiss E. 2009: 34.

A folklorisztika módszertanában és e tudományterület legújabb fejleményei terén való tájékozottságát mi sem bizonyítja jobban, mint a kéziratban talált értekezése, *A székely népmesegyűjtés fejlődése* címmel. Ebben a kéziratban a mesekutatás tudománytörténetének ismerete mellett a kutatásai során szerzett személyes tapasztalatait is megosztja: „Egy új világ tárult fel előttem, a népi lélek és a népi kultúra világa, amiről pedig már régen azt hittem, ismerem” (EME, BH 34). A mesemondó teljes repertoárjának rögzítésére vállalkozott, az egyéniségkutatás módszerét követte, szó szerint igyekezett megörökíteni Bágyi meséit, rajtuk hagyva a jellegzetes ö-ző nyelvjárás nyomait. Böződi tehát tudatosan törekedett a szellemi néprajz módszertani paradigmáinak betartására. 1958-ban meg is jelent második kötete, *Az eszös gyermekök*, Bágyi János további meséivel (Böződi Gy. 1958). Az utolsó kiadott gyűjtemény pedig B. Nádor Orsolya szerkesztésének köszönhető, aki 1993-ban adja ki Böződi gyűjtése nyomán *A Nap s a Hold keresését* (Böződi Gy. 1993).

Móka Eszter meséinek lejegyzésére is a szöveghűség jellemző. A gyűjtő Böződi György viszont vele nem foglalkozott annyira behatóan: tizennégy meséjén és nevének lejegyzésén kívül nem osztja meg velünk a mesemondás kontextusát – egyetlen kivételt képez a legutolsó szöveg, mely után feltünteteti elhangzásának pontos dátumát.⁸ Ezt indokolhatja, hogy ezek a mesék egyszerűbbek, inkább anekdotikus, rövid történetek, nem olyan színvonalasak, mint a nála tehetségesebb Bágyi meséi. Sőt, inkább obszcén vicceiről és humoros beszólásairól volt híres a faluban.

A tudomány Böződinek köszönhetően figyelt fel a falu folklórájára. „Hol vannak a fonográfhangerek és gramofonlemezek tízezrei, a könyvtárak sorozatos kötetei, amelyekkel meg kellett volna menteni a mulandóság elől ezeket a felbecsülhetetlen népi értékeket?” – hangzik a kérdés Böződi tollából (EME, BH 34). Anyaggyűjtését a hiánypótló szándék mellett tehát az archiválás szükségessége és azok másokkal való ismertetése is motiválja. Mindezt pedig folyamatos érdeklődése, a természetes elérhetőség (szülőfalujában, közvetlen környezetében bukkannak fel a tehetséges mesemondók és népi énekesek), valamint a szakértői körhöz való hozzáférés teszi lehetővé (kapcsolatai, levelezései és személyes találkozásai Lajthá-

⁸ A hagyaték Móka Eszter meséit tartalmazó dossziéjának beazonosítása a datálással teljes: *Nem Bágyibá féle mesék* 1958. VIII. 27.

val, folyamatos tájékozottság, a budapesti Néprajzi Múzeum tevékenységeinek, a mesegyűjtés múltjának és jelenének ismerete).⁹

Mi történhet akkor, ha egy író értelmiségi olyan közegbe kerül/születik, ahol népi értékeket talál? Természetes módon válhat néprajzossá. Bözödi megjelent mesegyűjteményei, a különböző folyóiratokban publikált mesék és néprajzi tárgyú cikkei, a hagyatékban található gyűjtései, levelezései, kézíratai értelmezhetők tehát *a saját kultúrájában kutató etnológussá* válásának lenyomataiként is.

Móka Eszter meséi

A hagyatékban fennmaradt tizennégy mese a tréfás, humoros epikai alkotások csoportjába tartozik. Házasságról, furcsa, véletlen helyzetekről, csalásokról, kópéságokról, kijátszásokról szólnak. A közönség számára a történetek élvezetességét az is növeli, hogy többször találkozunk bennük konkrét és valós hely- (pl. Balavásár, Kőrispatak) és személymegjelöléssel.

A magyar népmesék tréfakatalógusának (Vőő G. 1986–1988) előszava feltünteti a tréfa és a vicc közti különbséget: az alapegységtől függ, hogy a komikus szituációra vagy a csattanóra épül-e a történet. Elmondható, hogy Móka Eszter repertoárjának darabjai mindkét kategóriába beillenek, ám rendkívül nehéz őket a mesekatalógusokban szereplő mesékkal rokonítani, tipologizálni – ezek egyedi, a valóságban is megtörténhetett,¹⁰ anekdotaként is felelmegethető esetekről szóló történetek.

Számos obszcén szöveg is található közöttük, csakúgy, mint Bágyi János publikálatlan meséi között. Ezeket valószínűleg műfajukból kifolyólag sem tekintették alkalmasnak arra, hogy megjelenjenek. Nagy Olga a következőképpen szólal fel az erotikus témák védelmében: „a folkloristáknak az a feladatuk, hogy ha elébük kerülnek, gyűjtsék, sőt kutassák is fel, nemcsak a néprajzi kutatás teljessége érdekében, hanem esztétikai értékeink gazdagítása végett is. [...] az esztétikai értékelés nem légiures térben, hanem abban a közegben érthető és értelmezhető, melyben az él és bizonyos funkciót teljesít” (Nagy O. 1978: 311). A vulgáris komikum, a testi-

⁹ Elméleti alap lásd Tánzos V. 2011: 1–6.

¹⁰ Ezt jelzi a fizikai valóságban is létező helynevek, személynevek, konkrét utalások beiktatása, mely a múlt idő használatával is párosul.

ség, nemiség szerves beépülése a mesékbe a férfi mesemondók és közönség esetében volt megszokott, a nők szemérmesebben viszonyultak hozzá – ezért is távolították el sokszor a nőket és a gyerekeket a hallgatóság köréből. Móka Eszter repertoárjában viszont ez is szerepel. Nem hiába tartották a faluban erős, férfias asszonynak.¹¹

Móka Eszter életpályája

A kérdést teljességében csak a terepen szerzett információk alapján lehet tárgyalni, illetve csoportosítani, ismertetni mindazt, amit Móka Eszterről ez idáig megtudhattunk. Igaz ugyan, hogy helyenként hiányosak vagy töredékesek az adatközlők emlékei, mégis következtetni tudunk a mesélő természetére, a mesélési kontextus sajátosságára. Az általam felkutatott adatokat, biográfiai eseményeket, úgynevezett élettörténeti epizódokat¹² úgy szeretném csoportosítani, hogy kialakuljon valamiféleképpen egy lineáritás, progresszív rendszer,¹³ a születés és halál határai között elhelyezkedő élettörténet. Ezért ezt a történetet az emberi életet jellemző csomópontok, határköveket jelentő fordulópontok, azaz biografikus topozok szerint megvizsgálom a születés, származás, gyermekkor, foglalkozás, házasság, utód, jellegzetes életpozódok szempontjából, rekonstruálva a mesemondó asszony alakját.

Születése, származása, gyermekkora

Az összes megkérdezett adatközlőm azt állította, hogy Móka Eszter bözödi származású volt, a szüleire viszont senki sem emlékszik. Állítják ugyanakkor azt is, hogy soha nem beszélt, mesélt róluk. Ennélfogva nemcsak szüleiről, de gyermekkoráról sem tudunk részleteket. Valószínűleg azért, mert már kihalt az a generáció, amelyik személyesen is ismerhette volna, de az is lehet, hogy megtéveszti őket a *Móka* vezetőknév.¹⁴ Valódi neve

¹¹ Ld. a Győrfi Mihállyal készített interjút: Kiss E. 2011: 48–52.

¹² A biografikus történetek három alapvető típusáról lásd Keszeg V. 2005. 7.

¹³ Keszeg V. 2005. 8.

¹⁴ Érdekesesség: ha valakire a faluban azt mondták, „olyan vagy, mint Móka Eszter”, akkor ez a megállapítás az illető jó kedélyére, humorára, mókás természetére vonatkozott.

ugyanis: Marosi Eszter. A faluban több Marosi család él még ma is, akiknek Móra Eszter távoli rokona. Mivel a bözödiek évszázadok óta az Esztereket a jellegzetes ö-ző nyelvjárással Estöröknek szólították, *Mók Estör* néniként ismeri őt mindenki.

Nevelt fia, Győrfi Mihály az 1890-es évekre helyezi Móra Eszter születésének időpontját.

Foglalkozása, családi állapota

Nagylánykorában, körülbelül húszévesen került ki Magyarországra,¹⁵ vélhetően Budapestre, ahol mezőgazdasági munkát végezve szerzett marandó sérülést, a cséplőgép levágta a lábát, és örökre féllábú maradt. Talán ezért került vissza szülőfalujába, ahol sokan szép asszonynak tartották testi hibája ellenére is. Családoknál szolgált, részt vállalt a szalmakalap-készítés munkájában, szalmát pucolt – eközben mondta a meséket –, valamint segített a ház körüli teendőkbén. Cserébe szállást és ételt kapott. Saját lakhelye a község jóvoltából épült fel később, Bözödi György szülőházának közelében.

A pálinkafőzésről nevezetes bözödi Győrfi család évekig otthont adott Móra Eszternek, aki kezdetektől fogva részt vett Győrfi Mihály nevelésében, ennek köszönhetően nagyon közel kerültek egymáshoz. A nevelt fiú második édesanyjaként szerette és gondol vissza ma is a mesemondóra. Mivel Móra Eszternek családja, saját gyereke nem volt, őt is különleges kötődés fűzte Győrfi Mihályhoz.

Móra Eszter személyisége

Írni, olvasni tudó asszonyként rengeteg könyve volt, kalendáriumok – benne versek, regényrészletek, történelmi szövegek –, továbbá volt egy álomfejtő könyve is, melyet féltve őrzött. Nagy tudású asszony volt. Sokszor jószolt cigánykártyából, az élet számos területén voltak előrejelzései és jó tanácsai. Amikor kutatásom során először hoztam szóba Móra Esztert Győrfi Mihálynak, ő gondolkodás nélkül így összegzett vele kapcsolatban: *jószolni tudott, sok könyve volt, úgy szeretett, mint édesanyám.*¹⁶

¹⁵ Magyarországi utazásáról nevelt fián kívül senki se számolt be.

¹⁶ Saját jegyzet, telefonbeszélgetés ideje alatt.

A többi adatközlőm főként azt emelte ki, hogy citerázni tudott, amire a lányok táncoltak – méltatták zenehallását –, vicceket, obszcén tartalmú szövegeket mondott, és rendkívül humoros beszélései voltak.

Erőszakos, agresszív természete miatt a gyerekek félték tőle, ez a tulajdonsága erőssé, férfissá tette őt. Nevelt fiát például sokszor védte meg az iskolában elszenvedett igazságtalanságokkal szemben. Ha őt csúfolták fél lába miatt, nem hagyta magát. Sőt, kiabált, oda-odacsapott, ha a szükség megkívánta.

Személyes tárgyait (álomfejtő könyv, egyéb könyvek,¹⁷ jóskártya, zsebkendők, citerája) nagyon féltette, és csak az ő jelenlétében lehetett hozzánk nyúlni, átlépni velük a küszöbön teljességgel lehetetlen volt.

Halála

A böződiék nem tudják időpontokhoz igazítani az életét. Győrfi Mihály körülbelül 13-14 éves lehetett, amikor Estör néni meghalt, tehát az 1955–56-os évekről lenne szó.

Egészségi helyzetéről csak annyit sikerült megtudni, hogy vizelet-visszatartási problémái voltak, mely sokszor kellemetlen helyzetbe hozta őt, s a falubeliek humoros-vicces esetekről számolnak be.

Református szertartással temették el. Szigorú, agresszív természete ellenére is szerették a faluban, ezt bizonyítja, hogy meglehetősen sokan vettek részt utolsó búcsúján. Sajnos a sírja már megtalálhatatlan, nincs sírkő, ami jelezné, hogy ott nyugszik, és feltüntetné életének két legfontosabb évszámát.

A mesemondás kontextusai

A mesék gyűjtője nem jegyezte fel azok elhangzásának körülményeit, kénytelen vagyok kizárólag adatközlőim emlékeire, illetve a tényekből levont logikus következtetésekre támaszkodni.

Móka Eszter nem csupán mesét mondott. Repertoárja színes: voltak benne viccek, anekdoták, igaztörténetek. Leghíresebbek azonban obszcén tartalmú elbeszélései és beszélései maradtak. Böződi mesegyűjtése kizá-

¹⁷ A tulajdonában lévő írások tartalmáról lásd a Győrfi Mihállyal készített interjút (Kiss E. 2011: 48–52).

rólag humoros epikai műfajokat, és nem a spontán beszólásokat tartalmazza, melyeket aranyköpéseknek is nevezhetnénk.

A Hoppál Mihály említette¹⁸ szociális kontextus vizsgálatakor megállapítható, hogy gyerekeknek, felnőtteknek, nőknek, férfiaknak egyaránt mesélt, szabadszája nem válogatta a közönséget. Főként szalmapucolás közben mondott az összegyűlt társaságnak. Mivel a szalmakalap készítése inkább télen válik meghatározó tevékenységgé a faluban (nyáron inkább mezőgazdasági munkát végeznek), gyanítható, hogy a hideg hónapokban a bent ülést és a szorgalmas munkát a mesemondás tette élvezetesebbé. A mesélést az is motiválhatta, hogy cserébe a helybeliek szállást, étkezést biztosítottak neki. Nem a munka rovására mesélt, épp ellenkezőleg, annak színesítéséhez járult hozzá. Több bözödi személy beszámol arról, hogy ilyen munkaalkalmakkor sokszor kérték Estörnét, hogy meséljen, és egy-egy csattanó és nevetés után arra is kérték, mondja el ismét, hogy ők is megtanulhassák.¹⁹

A mesemondás tárgyi kontextusához hozzátartoznak a birtokában lévő és féltve őrzött könyvei, ám ezeket a társas együttlét során sosem vette kézbe.

A szövegek megértéséhez szükséges háttér-információkat a mi esetünkben a helyi környezet ismerete képezi. Erre Bözödi is felfigyelt: *Egy népmese két változatához* című, a hagyatékban található kézírata a falusi hallgatóság fontosságára is figyelmeztet, melynek a mesélő beszél. Ugyanannak a mesének két változatát veti össze, és mindkettő a Kis-Küküllő völgyének tájegységéhez tartozik. „Otthon kell lennünk az egész vidék népi életében, hogy a mese elérhesse igazi hatását” (EME, BH, 71). Például Újfalu említése a mesében a bözödiek harsány felcacagását idézi elő, míg egy idegennek elsikkadna a helynév mellett a figyelme. A hallgatóság tisztában van a térrel, ahol a mese világa zajlik (ezért is használ konkrét helymegjelöléseket), ily módon a befogadó „tudja például, hogy ha a hős ezen az úton indult el, a másik meg amazon, hol fognak találkozni, és ez fokozottan tartja feszülten figyelmét” (EME, BH, 71). Bözödi arra a következtetésre jut elemzése során, hogy a mese szorosan a népi közösség életébe beágyazott produktum. A háttértudás így alkotja meg a hiedelmek azon hálóját, mely a kognitív kontextust képezi a mesék megértéséhez.

¹⁸ Elméleti alap: Hoppál M. 1998: 99–100.

¹⁹ Ma már sajnos senki sem emlékszik konkrét szövegekre.

Konklúzió

Jelen tanulmány arra törekszik, hogy felvázolja Böződi György folklorisztikai pályafutását, kiemelve a hagyatékból Móka Eszter meséit, igazolva a gyűjtés hitelességét, a korabeli néprajzi szemléletek ismeretét és tudatos alkalmazását, és bemutassa egy 20. századi erdélyi magyar mesemondónő pályáját és repertoárját. Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy ki az, aki a mesék mögött áll, hogyan alakult sorsa, mi határozta meg mesemondói habitusát, hogyan tekintett rá a közösség.

Ritkán találkozunk olvasott, széles érdeklődési körű, pajzán szókimondást kedvelő női mesemondóval. Leginkább azonban az ismerte őt, és emlékezett rá részletesen, akit személyes viszony fűzött hozzá, és a vele kapcsolatos élményeknek érzelmi töltete is volt. Megfigyelhető volt, hogy aki nem is ismerte személyesen Móka Esztert, annak is volt tudomása róla – főként különlegessége miatt –, az adatközlő hiába tartozott fiatalabb generációs csoportba.

Természetesen Böződ falu reprezentatív mesemondója továbbra is Bágyi János marad, viszont a böződi mesemondás kérdését lehetetlen lenne körüljárni Móka Eszter említése, a hagyatékból őrzött történetei és azok háttérkontextusának ismerete nélkül.

Szakirodalom

BÖZÖDI György

1942 *A tréfás farkas. Bágyi János meséi*. Budapest

1958 *Az eszös gyermek*. Bágyoni János meséi Böződi György lejegyzésében. Gy. Szabó Béla és F. Ferenczi Júlia rajzaival. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest

1993 *A Nap s a Hold keresése. Böződi népmesék*. Nagy Ilona közreműködésével szerkesztette B. Nádor Orsolya. Akadémiai Kiadó, Budapest

1998 A „tölcséres urak”. In: *Uő: Földre írt történelem. Válogatott írások*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 249–254.

FARAGÓ József

1959 Bágyi János meséi. *Korunk* XVIII. (5) 762–767.

GÁLL Ernő

- 1969 Az elkötelezett társadalomkutató [Bözödi György]. *Igaz Szó* XVII. (3) 356–360.
- HOPPÁL Mihály
1998 Szöveg – környezet – megértés. In: Uő: *Folklór és közösség*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 99–100.
- KATONA SZABÓ István
1981 Bözödi György. In: Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. I. A – F*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 230.
- KESZEG Vilmos
2005 Előszó. In: Uő (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek 1*. (Sapientia Könyvek) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 7–23.
- KISS Emőke
2009 *A mesélés szocializációs szerepe. A bözödi Bágyi János mesemondó*. Szakdolgozat. Kézirat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2011 *Móka Eszter és meséi*. Szakdolgozat. Kézirat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2015 Bözödi György bözödi mesegyűjtése. In: Bakos Áron – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 23. Néprajzkutatók, kutatások, reprezentációk*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 97–120.
- NAGY Olga
1978 *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- PÁVAI István
1992 Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra. *Magyar Zene* XXXIII. (2) 138–140.
- TÁNCZOS Vilmos
2011 *A néprajzi kutatómunka jogi és etikai kérdései*. <https://tanczosvilmos.files.wordpress.com/2011/09/12-kutatasetika.pdf> (Letöltés ideje: 2016. 10. 20.)
- VÖÖ Gabriella
1986–1988 *Magyar népmesekatalógus 7 A, B, C*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest

Kéziratok, levéltári dokumentumok

BÖZÖDI GYÖRGY KÉZIRATHAGYATÉKA (BH)

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. IV. Bözödi György kéziratai: 34. A székely népmesegyűjtés fejlődése, 69. Mesegyűjtés és feldolgozás (Bágyi János és Móka Eszter meséi), 71. Egy népmese két változatához.

A katalógus internetes változatát ld.: BOGDÁNDI Zsolt: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=356>

Melléklet

Móka Eszter meséi

Ez a tizennégy mese az EME-levéltárban található: Bözödi György kézírathagyatéka, IV. Bözödi György kéziratai: 69. Mesegyűjtés és feldolgozás (Bágyi János és Móka Eszter meséi). Ez jelentené a fennmaradt teljes Móka-repertoárt (betűhív átírással).

1. [A haragos szomszédok]

Típus: hasonlóságot mutat: AaTh 1699, AaTh 1284.

Eccer két szomszéd embör haragutt egymásra, sokáig nem beszéltek együtt. Az egyik szomszédasszonnak vót nyóc gyermeköke s az asszon idős vót már, vót vaj hatvan esztendő, de sok kicsigyermöke vót. Vót még ott egy másik embör s egy másik vénasszon is, sokan vótak, ezök laktak az uton küjjel, mint Györgyinéjék, ojanformálag. A másik szomszédasszon urastól laktak belöl.

Odamönt egy embör, hogy vögyön csürkét kotlóstól, a belsőkhöz. Aszt mongya az asszon:

– Nekünk nincsen, hanem van küjjel – aszt mongya – nyóc csürke s egy kotlóstyuk.

Az embör kimönt a külső szomszédhoz, s mongya:

– Hallotta, hogy van itt nyóc csürke kotlóstól, nem adnák el neköm?

Aszt mondja az asszon, hogy:

– Kijed tán bolond, bácsi, hisze én vagyok a kotló, neköm van nyóc gyermeköm.

Biztoson belöl mondták, hisze én vagyok s a nyóc gyermeköm.

Az embör nem kapott csürkét, elmönt onnét, kotlót se kapott. Másnap elmönt a vén cigánné oda, egy csuf vén cigánné, egy kuruzsló cigánné, oda a külső szomszédhoz. Aszt mongya a háziasszon, hogy belöl mind megrühösödtek s vögyön egy nagy üveg orvasságot a cigánné oda.

A cigánné másnap elmönt a belső szomszédhoz s aszt mongya, hogy:

– Hoztam, gazduram, maguknak egy nagy üveg orvasságot, me hallottam, hogy mind rühösök.

Az asszon vötte a söprüt s kiverte a cigánnét a háztól, ugy hogy még a lába se érte a földet. A két szomszéd igy megjárta egymással.

Mondotta Móka Eszter, Bözöd.

2. [A barát és az apáca együtt hálnak]

Típus: számon nem tartott történet (kategória: trufák papságról és szerzetesrendekről)

Egy apáca s egy barát összetalálkoztak Háromszéken. Indultak Marosvásárhelyre. Balavásárán a piculás kisasszon kapujánál [vendéglő] elsötétödtek. Békéreztek

oda, hogy hagyják, hogy hájanak ott mind a ketten, me ojan sötét vót, hogy már tovább nem tuttak mönni. Aszt mongyák a háziurnak, hogy lögyön szüives, haggya, hogy háljanak ott ketten, az apáca s a barát.

Aszt mongya a vendéglős, hogy itt el is hálhatnak, me van itt – aszt mongya – egy ágy s amijen szönt népek, ketten egy ágyban elhálhatnak.

A háznak az alsó felinél egy ágyba egy hetven esztendő s vénembör alutt hasra buva, a feke ki vót duvasztva. A vendéglős elmönt külön, lefeküött.

A barát s az apáca, mivel együtt háltak ketten, nem tuttak alunni, me csipdösték egymást. Aszt mongya a barát az apácának, hogy forduljon feléje. Aszt mongya az apáca, hogy:

– Előbb megnézöm, a venembör aluszik-é?

Elmönt az apáca a vénembörhöz, megcsipdöste, hogy lássa, hogy aluszik-é, de a vénembör tötte magát, hogy aluszik. Két szál szórt a vénembör fenekiből kihúzott az apáca, de a vénembör egyet se mozdult. Aszt mongya az apáca a barátnak:

– Most lehet akármit ettől csinálni, me ugy aluszik a vénembör!

Akkor aluttak egy órát, megint eszibe jut a barátnak, hogy az apáca arra forduljon. Aszt mongya az apáca:

– Most már megint meg kell nézzem, hogy aluszik-é az a vénembör.

Az apáca odamönt a vénembörhöz s kitépött egy félmarék szórt a fenekiből, a vénembör akkor se mozdult. Akkor visszamönt az apáca a baráthoz, s azt monta:

– Itt akármit lehet, me megint aluszik a vénembör tovább.

Ez így vót azon az éjjel vagy három-négyszer is. Röggel négy óra felé az apáca megnyújtzkodott az ágyba. Aszt mongya, hogy:

– Hej, csak ez az éccaka Szöngyörgynapig tartana!

Aszt mongya a vén embör:

– Me biza akkor az én fenekemön egy szál szór se maradna.

3. [Halott, felpuffadt cigány újraélesztése]

Típus:tipologizálhatatlan.

Eccör vót egy vén cigán, százötven esztendő s vén cigán, meg vót puffadva a vén cigán s meghót. Két purd vót a cigánnak s tötték a vén cigánt gyalogszánkóra s Körispatakból lehuzták Szöngyörre a doktorhoz. A doktor aszt monta, mikor odahuzták, hogy:

– Sze ez meghót, purdék!

Aszt monták a purdék:

– Há most mit csinájunk, doktor ur, evel a vén cigánnal?

Aszt monta a doktor, hogy:

– Vigyétök haza, fíjajim, fújátok föl szalmaszállal.

A purdék kerestek ojan jó vastag pozdorját, egyik purdé belédugta a cigánnak a s...íbe a pozdorját s futta. Eccör azt mongya a purdé a másíknak:

– Már fújad te is, - asztmongya – me én má futtam!

Aszt mongya a másík purdé, hogy:

– Én a te sádot utálok.

– Hát akkor a másik felit fogd bé, s azt fudd.
A pozdorjának amék fele vót a fenékibe, aszt fogta bé s azt futta.
De hijába fukálták, me immár meghót a cigán, nem támatt föl.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

4. [Várakozás a szentlélekre fehér galamb képében]

Típus: számon nem tartott szövegek

Eccör vót egy katólikus pap. Kihirdette a templomba, vosárnaphoz lec egy hét elküldi az ur a szöntleket, fejér galamb képibe.

A papnak a szógállója esztöt meghallotta s mikor vosárnap a népek a templomba vótak, a szógálló fölmönt a templom padlására, hogy ő is meglesse. Oda állott, ahol a lapancs kéne lögyön, de csak lepődő vót a lappancs helyett. Monta a katólikus pap, hogy:

– Kedves atyámfi, immár az ur elküldi a szöntleket minél hamarább, fejér galamb képibe.

A szógálló is meg akarta látni a szöntleket fejér galamb képibe, mind nyújtotta a nyakát, de nem látott sömmöt, mind leskölödött le a nyiláson, aszt hitte, hogy ő csak azért nem lássa, mer nem ott van, ahol a többi. Addig mind leskölödött, hogy eccör béessött a népek közü. A szoknyája a nyaka köré repült, ugy szállott le a templomba.

Aszt mongya a katólikus pap, hogy:

– Kedves atyámfi, hunnyátok bé a szemötököt, me a mennyei világosságtól mind mind megvakultok.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

5. [Szegény ember gyémántot talál, hamuba rejti, megfélekedzik róla]

Típus: számon nem tartott szövegek (rokonságot mutat az ostoba házaspár és az okos ember kategóriával)

Vót eccör egy szegényembör. Ojan szegén vót, az égvilágán sömmije sem vót. Aszt mongya a szegényembör a feleséginek, hogy:

– Én elmönnék, hogy valahol kössek söprüt, kapjak vajégy krajcár pénzt, hogy lögyön miből éldögéljünk.

Amint mönt, möndegélt, a szegényembör kapott az uton három díjót. Amint mönt tovább, egy patak mellett jácodott három fíjugyermök. Azok kaptak egy gyémántot, de nem üsmerték. Aszt mongya annak a három fíjugyermöknek, hogy:

– Aggyátok neköm, s adok érte három díjót.

A gyémánok, mivel nem ismerték a gyémántdarabot, odaatták a három díjóér a szegényembörnek. Az embör aszt a gyémántot hazavitte a feleséginek. Aszt mongya az asszony:

– Hát te fol kaptad eszt a fényös valamit, te embör?

Aszt mongya az embör:

– Három fíjugyermököt kaptam a patakon, azok kapták, s attam három díjót érte. De – aszt mongya a feleséginek, – eszt tödd el jól, nehogy elveszön, ere kell ügyelni.

Este megnézögették, hát ugy kivilágosodott mindönféle, az egész szomszédtság, az egész ucca, ojan szép vót, annál szöbb nem lehetött.

Az asszon belétötte hammuba aszt a gyémántot s elfelejtközött rólla. Mönt egy zsidó, kiátotta a hammut s az asszon hirtelen elfelejtközött, hogy ott van benne a gyémánt s a hammut odaatta a zsidónak. Este az ura mönt haza.

– No asszon, hol van az a gyémánt?

Aszt mongya az asszony:

– Hát én biza elfelejtöttem, lelekem uram, odaattam a zsidónak a hammuval. Oztán ugy busultak, s ugy sirtak, hogy ma májnapig is mind sirassák, ha élnek.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

6. [A szegény és a gazdag testvér]

Típus: AaTh 1689

Hetethétországön túl éldögélt egy gazdag embör s annak a gazdag embörnek volt egy szegényembör tesvére. Annak a szegényembörnek sok-sok gyermekö vót. Ojan szegényök vótak, hogy égvilágon sömmijök se vót, még amit mögegynenek se. Többször elmöntek a nagygazda bátyához, hogy aggyon valami kis kinyeret, de nem adott, aszt monta, mönnyenek dógozni, me fősvény vót.

Abbiza a szegényembör kapja magát s elmönt halászni. Kapott egy akkora követ, mint égyg köszörükös s hazavitte. Gondóta, hogy a gyermekök legalább aval töccsék az üdöt, ha nincs mit ögyenek, karikázzanak. De ojan fényös vót az a kerék kő, hogy az egész szobát öste megvilágította s az egész udvart. Aszt mongya a feleséginek, hogy:

– Én eszt a fényös követ el ké vigyem, főviszöm a kirájhoz, ajándékba odaadom.

A kiráj, mivelhogy megismerte, hogy gyémánt, hát adott egy zsák arannyat a szegényembörnek. Az embör hazavitte a zsák arannyat s a feleséginek mutatta, hogy mennyi sok arannyat kapott azér a gyémántkőér. Aszt mongya a középső gyermeknek, hogy a bátyától hozza el a vékát, de ne mongya meg, hogy mit mérnek vele, csak hozza el. Kérdözte a nagygazda bátyya:

– Hát e minek, nektök nincsen sömmö se, mit mértök a vékával?

A gyermek elhozta a vékát s megmérték a pénzt. A vékának a feneké rossz vót s vaj két-három darabb benne maratt a fenekibe. A gyermek hazavitte a vékát s kérdözte a bátyya:

– Hát tü mit mértetök? Pénzt mértetök, vaj mi? Hol kaptátok a pénzt?

A nagygazda embör kapta magát s odamönt az öccsihez, hogy kérdözze meg, mér atták aszt a sok pénzt neki. Aszt mongya a szegény embör:

– Én egy zsák macskát vittem a főségös kirájatyámnak ajándékba s azér atta.

A nagygazda embör megirigyölte, emönt haza s a kocsisával béfogatott, hogy ő is keressön macskát. Aszt mongya a kocsisnak, hogy:

– Mönnyünk el legalább három-négy faluba.

Kérte a feleségitől, hogy aggyon három duszát, töccsék meg macskával.

Elmöntek, három-négy falut is összejárta s amennyi macska vót, mind esszeszödték, a három duszát megtötötték macskával.

Elmöntek a szekérrel föl a kirájhoz. A kapustól békéreztek, hogy a kiráj öfölséginek ajándékot hoztak. Mikor ott bémentek, hát a kirájától kérdözte a gazdag embör, hogy há elfogadná-e az ajándékot?

Aszt monta a kiráj:

– Csak hozdad – aszt mongya, – bé a szobába, de addig ne ödd ki a duszákat, jöjön ki a feleségöm s a küsasszonyok, hogy lássák meg.

Mikor mind kijöttek, akkor a gazdag embör kódta a duszákat.

A macskák megijedtek mivel az ajtó bé vót téve, ugy esszetörtek minden évegöt, porcolán edényököt, hogy egygy darab se maratt, a küsasszonyokot s a kirájnéit ugy esszekörmölték a macskák, hogy elig tuttak elfutni. Ekkor a gazdag embör megjedött s ugy elfutott, hogy még mái napig odavan.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

7. [A beteg királylány és örzöje]

Típus: számon nem tartott történet.

Ecör vót, hó nem vót, hetethétországön is tul, még azon is tul vót, vót egy szép kirájleján. Ojan szép vót az a kirájleján, hogy még hetethétországön is ojan szép nem vót. A kiráj kiadta a parancsot a legénységinek, hogy másnap nyoc órára mönnyenek a sétatérre. El is indult egy század katonaság, másnap nyóc órára már künn is vótak a rétön. A kiráj meghagyta, hogy az egész század katonaság vetközzék le tiszta mesztelen, s ájjanak haptákba.

Eközben a kirájküsasszon ezztöt meghallotta s elmönt ő is, hogy lássa meg a katonákat csurdén. Amig a kirájküsasszon ott sétált a katonák mellett, hát a széjjin vót egy csuf cigánlegén, csuf fekete, ojan rusnya vót, hogy csunyább vót még a rusnyábbnál is. A kirájküsasszon aszt meglátta s neki megteccöt, s belészeretött abba a cigánlegébe.

A kirájküsasszon aval elmönt haza, ojan beteg lött, hogy mingyár orvast kellett hozzanak neki. Mikor az orvast föl vitték a palotába, megvizsgálta a kirájküsasszon s azt mondta, hogy katonát kell tögyenek éjjel melléje, me ha nem, meghal a küsasszon. A küsasszon nem lehet magára az éjjel, kell vigyázzon a katona reja.

A kiráj a lejányának éppen azt a csuf fekete cigánlegényt rendölte oda azon az éjjelre. A kiráj nagyon szépön földiszította aszt a cigánlegént vosárnapi ünneplő ruhával. A kiráj aszt mondta a cigán katonának, na, vigyázzon jól a küsasszonra, az ajtót zárja bé.

A cigánlegén a lámpát égve hagyta a szobába, sétálgatott ott a küsasszon előtt. A király meghagyta vót, hogy akármit mond, mondja aszt a küsasszon, hogy nem. Aszt mongya a cigán katona, hogy:

– Há küsasszon kéröm, a lámpát kifujam-é?

Aszt mongya a küsasszon, hogy ne. Aszt mongya a katona:

– Há egész éjjel mind sétáljak?

A küsasszon aszt mongya, hogy ne. Aszt mongya a katona, hogy:

– Én az ágyba egész éjjel üldögéljek?

Aszt mongya a küsasszon, hogy ne. Aszt mongya a katona, hogy:

– Mindig a paplan tetejin lögyek az éjjön?

Aszt mongya a küsasszon, hogy ne. Akkor aszt monta a katona, hogy akkor ő is bébuvik oda. Erre a küsasszon nem szólott sömmit.

Aszt mongya a katona a küsasszonnak, hogy:

– Hát az ing huzatlan maradjon?

A küsasszon aszt mondta, hogy ne. Akkor a katona odabutt égybe, égyütt vótak s ugy ésszemelegödtek, még mai nap is ugy vadnak, ha élnek.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

8. [Egy hajóslegény elcsábítja a cigány szép feleségét]

Típus: számon nem tartott mesék

Eccör vót a faluba egy cigánlegén. A megházasodott s elvött égy igazi szép cigánléját. Mikor elmöntenk a hetedik faluig, hát ott nagy-nagy viz vót s azon tul égy nagy város. Aszt mongya a cigán, hogy:

– Te feleség, – aszmongya, – mönnyünk el abba a városba, égy kicsi pénzt kericsünk, vögyünk malacokot, ha kapnánk vajégy kicsi pénzt belőle.

De az a viz ojan nagy vót, hogy hajon kellött körösztülmönni rajta. S a viz mellett vót egy csomó fűzfabokor. A cigán aszt a fűzfabokrot mind leverte nagy bottal a földre. Aszt mongya erre a cigánné a cigánnak:

– Szokherec, mit csinálsz?

Aszt mongya a cigán:

– Ha valakit látnám, hogy tégöd megszeret, éppen így megverném.

Akkor aszt a hajóslegén meghallotta, s mikor odamöntenk, hogy üljenek föl a hajóra, aszt mondta, hogy csak égyvedül üljön föl akármejik, mert hárman elsüjedenek. Aszt mongya a cigán:

– Lögyön szüves, vigye a feleségöm hamarább, hogy lássam, már tul van; hogy lássam, hogy nem esött belé a vízbe.

A hajóslegén a cigánmenyecskét föl is vötte a hajóba. Mikor a víz közepiig möntenk, hát a cigán meglátta, hogy a felségit ölelgeti a hajós. A cigánmenecske mind mozgatta a lábát. Aszt mongya a cigán, hogy:

– Kemizsálet! Kemizsálet!

Aszt mongya a cigánmenyecske:

– Hijába kemizsálet, me már a van, álizsálet!

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

9. [A csikótojás]

Típus: Aa Th 1218 (Az ostoba ember a kotló helyén)

Eccör vót égy faluba egy cigánpurdé. A purdé lehetött etédi s elmönt Szöngyörre a hetivásárba. Otthon mondogatta vót az apjának, hogy ő szeretne valami csitkót vásárolni. Szöngyörgyön a piacon árult égy embör égy szekér disznyótököt. A purdé odamönt s aszt mongya:

– E mija, bácsi?

Aszt mongya az embör, hogy:

– E fijam, lótojás.

Aszt mongya a purdé:

– Hát ebből, bácsi, hogy lönne csitkó?

Aszt mongya a gyermöknek az embör:

– Hát fijam, ugy, hogy ha van neköd nányád, aval kiméssz Pipehöggye s vizsöd eszt a lótojást egy zsákba magaddal. Pipehöggye tetejin van két bokor, az egyikbe lerakod szépön, fészket csinálsz, abba belerakod s akkor nagyanyád réjáül. De – aszt mongya az embör a purdénak, – két hétig réjta kell üljön a vén cigánné azon a tojásokon, ugy lössz csitkó belőlle. Az alatt a két hét alatt a cigánné nem szabad enni egy falást se. Akkor két hét mulva a vén cigánnének vigyél enni s akkor meglátod, hogy a csitkók kelnek ki.

A purdé ugy is tött. Két hét mulva vitte az önnivalót a cigánnének. Mikor a högyre kiérközött vóna, a cigánné meglássa, hogy a purdé jó kifelé, örömbé a lótojásról fölemelkedött! Abbiza ahogy fölemelekődött a cigánné, hát a lótojások elhögörödtek bételé. A cigánné fölhuzva fogta a szoknyáját s vótak ott valami burjánok, lófarku fű is vót. Aszt mongya a purdé:

– Hé; látom a sörényit – aszmongya, – látom a sörényit!

De azok a lótojások ugy elfutottak bé, hogy még Kovács Gecibá házát is szinte leverték, körösztiülmöntek a patakon. A purdé mind kiátotta:

– Né a csitkó, né a csitkó!

De azok ugy nekivágottak a főnek, mikor béérték a patakg, hogy mind szértemöntek.

Mondotta Móka Eszter, Bözöd.

10. [A királylány és a királyfi]

Típus: számon nem tartott történet.

Eccör vót, hó nem vót, vót égy szép kirájküsasszon s égy kirájurfi. A kirájurfi fölötözött szép kiráji gunyába s elmönt a kirájküsasszonyhoz, kérje meg feleségnek. A lejánnak nem tetszött meg a kirájlegény. Akkor felötözött a kirájurfi fazekaslegények, ugy mönt megint a kirájküsasszonhoz. Fölötözött fazaka ruhába, odamönt a kirájküsasszonhoz s akkor a küsasszon megszerette, hozzá mönt feleségül.

Aszt mongya eccör a feleséginek, hogy el ké vinni a fazakakot a vásárba, hogy kapjanak vajéggy kicsi pénzt belőlle. Eggy szamarat fogott bé az asszon s aval

elmönt a vásárba, az ura otthon maradt dógozni. A fazakakat az asszon mind larakta a piacon szépen, sorjába, s a számár mellette vót, a fazakak között.

Arra mönt egy katona s aszt mongya az asszonnak:

– Haggya, hogy ennek a számárnak valamit pustogjak a fülibe.

Aszt mongya az asszon a katonának:

– Én nem bánom, vitéz ur – aszt mongya –, akármit sugjon annak a számárnak, amit akar aszt.

A katona megfogott egy toplót, megtüzesítötte, belétötte a számárnak a fülibe aszt a toplót. Akkor a számárnak égött a füle, kezdött táncolni s a fazakakat mind ésszerűgöda a számár. Az asszon sirni kezdött s üres szekérrel, pénz nélkül elmönt haza. Otthon az ura odaborult a nyakába:

– Há mija, lelkem feleségöm – aszt mongya, – mi baj van?

– Pustogtak valamit a fülibe a számárnak s mind összetörött a fazék.

Aszt mongya az ura, hogy:

Ne busulj – aszt mongya, – mert nekünk pénzünk elég van, ha te nem hoztál is, csak próbára akartalak tönni, hogy lásd meg, mijen a szegény asszon dóga.

Ekkor a fazakasruhát levetötte magáról s kiráji ruhába ötözött. Osztán így tutta meg a küsasszon, mégis jobb kirájnénak, mint egygy szegén asszonnak.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

11. [A három cipó]

Típus: okos emberek.

Eccör három fiatalmebör utazott. Amint möntek, há egyebük nem vót, csak három cipó a hátukon. Amint möntek, möndegéltek, hát elsötétödték. Aszt mongya a küsebbik fiatalmebör:

– Fekügyünk le – aszt mongya –, a mék hamarébb főkél, a fülkóti asztán a többit is. Addig nem összük meg a cipót, hanem megkérödözöm, hogy mejik mijen álmot látott.

Az egygyik aszt az álmot látta, hogy elmönt vót pokolba, onnét nem tudott visszajöni. A másik pedig aszt látta, hogy ő meghót. Akkor aszt mongya a harmadik:

– Aszt láttam, hogy fölakartam mennybe mönni, a lajtorjának a legfölső fokára jutottam, de Szönt Pétör aszt mondta, aki meghót annak szabad csak odamönni, aki él, annak nem szabad idejöni.

Mikor elévötték a cipókat, hogy egyék meg, aszt mondta a fiatalabbik az egygyiknek, hogy te meghótál, há neköd nem kell cipó!

A másiknak aszt mondta: aki elmönt pokolba, hát a nem jó vissza, hogy a cipót mögögye.

Igy hát a fiatalabbik mögötte mind a három cipót, a másikkó nem kapott belölle sömmit.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

12. [A huszárok szalonnát lopnak]

Típus: AaTh 1624A

Ezelőtt mikor negyvennyócba katonajárás vót, tizenkét huszár ésszetalálkoztak s elmönte bé egy házhoz. Vót közöttük egy cigán katona is. Ott a háznál vót egy vénasszon s egy vénembőr. Azoknak a vénembőröknek a hijjuba vót két nagy egész szalonna. Eszt a katonák meglátták s mondták a cigánlegénnek a többi huszárok:

– Osztán mönny föl a padlásra s vágjál a szalonnából jó nagyot!

A tizenégy huszár benn a házba figuráltak kerekön, kiátották ahogy figuráltak, hogy:

Aprón vágjad, több fér belé,

Szalaggy a lajtorja felé!

Akkor a cigán a zsákot telivágta szalonnával. Mondta a huszár neki:

– Mikor mondom: szalaggy a lajtorja felé, akkor gyere arrafelé s száj le.

Aval még egy kicsindég figuráltak a huszárok s akkor mondtak a huszárok:

Köszönnyük a mulaccságot,

Teliraktuk már a zsákot!

A vénembőr és a vénasszon mondták:

– Jó szüüvel vitéz urak, jőjenek el még máskor is s figurázzanak, rég nem látunk ilyen szép táncot, mint most.

Akkor mondtá az egyik huszár:

Háj, háj...

El kell mönni már!

De már a hájat vitték!

Aszt mongya a vénembőr s a vénasszon:

– Ne busujanak, vitéz ur, jőjenek el még máskor is.

– Többet nem soha se, mert el kell mönnyük.

Aval elbucsuztak a huszárok s elmöntek.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd.

13. [Bolond Mihók]

Típus: MNK 1684

Éggy királynak vót három fija. A másik kirájnak vót éggy szép lejárnya, ojan szép kisasszon vót, hogy még hetethétországön is hire vót. A három kirájfju elindultannak a keresésire, hogy nézzék meg. A harmadik legént Bolond Mihóknak hitták. Mikor möntek hárman, a két ügyes legény mönt elől s Mihók rejaült egy favágó kecskére, azon mönt a másik után. Amint mendegéltek, hát a két lengén elől elhalatt messze s Mihók elmaradt tőlük. Kapott az uton egy döglött bagjat. Asztmongya a két legénnek, hogy ájatok meg, me né mit kaptam. Akkor a két legén megvárta s asztmonta, hogy hej, aszongya, e még sömme, mennyünk tovább.

Mikor megint elhaladott a két ügyes legén, hát Mihók megint asztmongya, hogy valamit kapott. A két legén megint megállott s nézték, hogy mitkapott a

Mihók. Kapott a Mihók egy tepsit. Asztmongya a két legény, e még semi, mönnyünk tovább.

S megint elmöntenk. Mokor a két ügyen legény elől elhalatt, megint aszt mongya Mihók, hogy várjatok meg, megint kaptam valamit. Akkor kapott egy jó csomó lóganét. A két legény megállott s néztek, hogy mit kapott Mihók, osztán elmentek megint.

Mikor a két legén odaérkezik a kirájléjához, a kapuhoz, hát a Mihók is már ott vót a kecskével. Békopogtattak a kirájléjához a kétlegény s Mihók is ott vót. Mikor a kétlegén bémönt a szobába, a kisasszon nagy tüzet csinált vót, nagy melegség vót. Asztmongya mind a két legén, egymás után bémöntenk, hogy mijen nagy melegség van itt, kisasszon kérem, hogy nem is lehet kibirni, ojan meleg van.

A kisasszon asztmonta annak a két ügyes legénnek, ha nem szeretik a melegt, há mönnyenek ki az ajtón, mönnyenek el.

Harmadikszor bément a Bolond Mihók, asztmongya, hogy jó estét, asszongya, kisasszon, itt ojan melegség van, hogy meg lehetne sütni akármit. Mongya a kisasszon: itt meg lehet akármit, hozott-é? Aszt mongya Mihók, hogy hoztam kisasszon égy bagjot, meg van dögölve.

Hát, aszt mongya a kisasszon, aszt mibe süssük meg?

Aszt mongya Mihók, hogy itt van egy tepsi.

Aszt mongya a kisasszon, mostmár ebbe kéne, aszt mongya, zsir, amivel megkennyük.

Aszt mongya Mihók, most már itt a lógané, kisasszon, mivel meg kell kenni a tepsit.

Aszt mongya a kisasszon, na Mihók, mivel maga életrevaló, a melegtől nem jedött meg, maga az enyim, én a magájé. Ésszekeltek s ma májnapig is élnek, ha meg nem haltak.

14. [A csalfa asszony]

Típus: kategorizálhatatlan

Négy lába van az asszonnak.

Éccör vót égy fíjatal asszon. Az ura már üdös vót, de nem is vót ojan ügyes, nem szerette az asszony. Az ember elment a szomszédba s egy legény odament a menyecskehez, az asszonnal ketten lefekütek a lepedő alá.

Mikor az ura hazament, há a sötétbe bényult, az asszonnak a lábát fogja meg. Aszt mongya:

– Te feleség, itt annyi láb van? Itt igönsok láb van.

Aszt mongya a menyecske, kijed tá bolond? Hozza bé csak a szapulló üstöt, hogy boricsam a fejibe, olvassak a fejibe, hogy jöjön meg az esze.

A szegény ember a nagy üstöt bédöcögtette s a fejibe borította az asszon. Odaállította az ágy mellé az embört, az asszon kopogtatta az üstöt a fejibe, hogy egy, kettő, három négy; egy, kettő, három, négy. Addig a legén kimönt az ajtón, amíg az embörnek olvastak a fejibe.

Aszt mongya az asszon, most már mönnyön, vigye ki az üstöt s jönn bé, fekügyék le.

Aszt mongya az asszon az embörnek, hogy most már olvassa meg megint a lábakot, hogy mennyi van?

Az embör megint bényult a lepödő alá s olvasott, hogy egy kettő. Csak két láb van. Az embör lefekütt s akkor megint olvasta a lábát s hát már ketten négy lába vót a feleségivel.

Aszt mongya az asszon, lássa mijen jó, hogy az üstöt béhozta, hogy olvastam a fejibe, most sokkal több esze van, mint eddég. Aszt mongya az embör, há csakugyan feleség, neköd vót mégis igazad, nem neköm.

Mondotta Móra Eszter, Bözöd, 1941. nov 1.

Povestitoarea Móra Eszter și basmele ei din Bezid

Móra Eszter este o povestitoare încă necunoscută în literatura de specialitate. Cele 14 basme notate de Bözödi György la începutul anilor 1940 sunt păstrate în arhiva Societății Muzeului Ardelean. Scopul acestei lucrări este de a reconstitui circumstanțele povestitului și a vieții povestitoareii după amintirea ce-i păstrează satul. Studiul de față conține și aceste basme încă nepublicate.

The Folktale Teller Eszter Móra and Her Stories from Bezid

Eszter Móra is a folktale teller yet unknown in specialised literature. Fourteen tales were written down by György Bözödi at the beginning of the 1940s that are now kept in the archives of the Transylvanian Museum Society. The aim of this paper is to reconstruct the circumstances of story-telling and the life of the tale teller based on the recollection by locals. This paper also contains these yet unpublished tales.